ROCZNIKI NAUK PRAWNYCH
Tom XIV, zeszyt 2 – 2004

STANISŁAW TYMOSZ

KODEKS KRZYSZTOFA ŻÓRAWSKIEGO

WSTĘP

Kościelne ustawodawstwo partykularne, obowiązujące w poszczególnych Kościołach lokalnych, ma na celu zabezpieczenie lokalnych tradycji kościelnych oraz realizowanie własnych potrzeb pastoralnych albo wprowadzenie w życie przepisów prawa powszechnego. Studia nad historią źródeł kościelnego prawa polskiego pozwalają na lepsze poznanie Kościoła powszechnego, gdyż obraz Kościoła lokalnego wyłania się z ustaw Kościoła powszechnego. Studia te nie tylko ukazują włączenie się Kościoła lokalnego w pracę pastoralną Kościoła powszechnego, ale także wkład Kościoła lokalnego w dzieło integracji danego kraju, konsolidacji narodowej i w rozwój kultury międzynarodowej. W wielu przypadkach, wnikając w dawne polskie prawo kościelne, odtwarza się pełną historię społeczeństwa polskiego. Jednym z pomników prawnych, odzwierciedlających okres przed rozbiorami i niewoli narodowej, ukazuje zbiór Krzysztofa Żórawskiego, uzupełniany aż do 1808 r.[1]

Ks. dr hab. STANISŁAW TYMOSZ, prof. nadzw. – kierownik Katedry Źródeł Kościelnego Prawa Polskiego na Sekcji Prawa Kanonicznego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; adres do korespondencji: 20-950 Lublin, Al. Racławickie 14.

[1] *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanarum Regni eiusdem ad summam collectae cum adnotationibus, declarationibus, et additionibus ex historia, iure ecclesiastico universali et iure civili Regni*, editae cura et studio Z. Chodyński [...], E. Likowski [...], t. I-III, Posnaniae MDCCCLXXXII--MDCCCLXXXIII; por. I. S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 141.

1. WYDANIE ZBIORU

Informacje na temat Kodeksu Żórawskiego zostały zaczerpnięte z prac znanych polskich kanonistów i historyków. Biskup płocki Adam Michał Prażmowski w 1808 r. wspomniał o wydaniu kodeksu w czterech tomach[2]. Cenne dane o Kodeksie podał L. Łętowski[3]. Biskup Adam Stanisław Krasiński w swoim dziele o Żórawskim podał, jaki jest właściwy tytuł zbioru[4]. S. Biskupski stwierdził, że ani Prażmowski, ani L. Łętowski nie widzieli rękopisu, powtórzyli jedynie zasłyszane wiadomości, iż dzieło K. Żórawskiego dotyczy dziejów Kościoła i narodu polskiego[5]. A. Krasiński, kanonista i naoczny świadek, omawiając źródła prawa kościelnego w Polsce, podał dokładny tytuł dzieła, cytując go z oryginału. Wzmianki wspomnianych autorów wskazują na kodeks prawa kościelnego sporządzony przez K. Żórawskiego.

Dzieje wydania kodyfikacji K. Żórawskiego budzą zainteresowanie badaczy historii źródeł kościelnego prawa polskiego. Ks. K. Żórawski w testamencie zapisał własny majątek na szpitale i kościoły, przy których posiadał beneficja, a cenną prywatną bibliotekę w dowód wdzięczności za wychowanie duchowe – księżom misjonarzom w Warszawie. W bibliotece tej znajdował się rękopis Kodeksu, który przeleżał nieznany kilkadziesiąt lat, nie zwracając niczyjej uwagi. Z pewnością widział go A. Krasiński, bo uczynił o nim wzmiankę w swym podręczniku prawa kanonicznego, opublikowanym w 1861 r.[6]

W latach 1855-1859 Kodeksem zajął się ks. Józef Pawlicki, misjonarz, profesor prawa kanonicznego i rektor seminarium duchownego we Włocław-

---

[2] Biskup płocki A. M. Prażmowski podał w gazecie „Korespondent Warszawski i Zagraniczny". Drugi dodatek Ad. Nr 95. Z Warszawy d. 26 listopada 1808, s. 1287: „Mappy topograficzne i urządzenia przez niego [Żórawskiego – S. T.] w czterech Tomach wydane, są pracowitości iego dowodem, równie iak manuskrypt drogim jest zbiorem tego wszystkiego, cokolwiek się ściąga do historyi Polskiego Kościoła i dziejów narodowych".

[3] „[...] był manuskrypt iego historyi polskiej, złożony u ks. Misjonarzy warszawskich, skąd miał go mieć ks. Prażmowski, biskup płocki, a coby się z nim stało, po tego prałata śmierci? Nie wiadomo", por. *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. IV, Kraków 1853, s. 317-318.

[4] „Mieliśmy w ręku Rękopis pod tytułem *Codex Ecclesiae polonae ex constitutionibus Apostolicis praesertim pro regno Poloniae editis, nec non Conciliorum provincialum ac Synodorum dioecesanarum tum antiquioribus tum modo adiectis ordinationibus compositus*, tomów 4 in folio. Kodeks pochodzi z czasów Stanisława Augusta. Ułożony jest porządkiem materyj, z postanowieniem Synodów polskich", por. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*, Wilno 1861, s. 62-63.

[5] Por. *Krzysztof Żórawski polski kanonista XVIII stulecia*, Włocławek 1950, s. 68.

[6] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 68; K r a s i ń s k i, dz. cyt., s. 63-64.

ku. Doceniając wartość rękopisu, zapoznał z nim swych słuchaczy na wykładach, wzbudzając w seminarzystach zamiłowanie do ustawodawstwa synodalnego w Polsce. Wśród alumnów uczęszczających na wykłady ks. Pawlickiego był Zenon Chodyński, który uzyskał pozwolenie profesora na sporządzenie kopii zbioru. Dokonał tego własnoręcznie, przepisując trzy tomy[7].

Dalsze losy Kodeksu zależały od ks. Z. Chodyńskiego, który zajął się zbieraniem i kompletowaniem przepisów ustawodawstwa synodalnego w przedrozbiorowej Polsce. Gromadził zarówno drukowane, jak i rękopiśmienne zbiory synodów. Jednocześnie pracował na stanowisku profesora prawa kanonicznego i był rektorem seminarium duchownego we Włocławku. Plan swej pracy badawczej postanowił opublikować, ale ówczesna sytuacja polityczna nie sprzyjała wydawaniu dzieł o charakterze narodowym. Carska cenzura nie pozwalała drukować dokumentów, które świadczyły o bogatym życiu religijnym i społecznym Polski przed rozbiorami. Nie mogąc zrealizować swego zamiaru w zaborze rosyjskim, ks. Chodyński odesłał kopię rękopisu, uzupełnioną nieznanymi uchwałami synodalnymi K. Żórawskiego i w pełni gotową do druku księżom E. Likowskiemu i J. Stagraczyńskiemu do Poznania. Tutaj ks. E. Likowski napisał krótki wstęp o dziejach polskiego ustawodawstwa synodalnego, uwzględnionego w Kodeksie, i przy współudziale księży Stagraczyńskiego, Zientkiewicza i Bażyńskiego wydano w prenumeracie pierwszy tom Kodeksu pod zmienionym tytułem[8]. Na karcie tytułowej tomu po słowach „et Jure Civili Regni" wypisano: „Curantibus plerisque sacerdotibus posnaniensibus editae. Posnaniae". Typis Augustini Schmaedicke MDCCCLXIX, a więc datę wcześniejszą o rok, nie uwzględniając nazwiska ks. Stagraczyńskiego.

Słusznie sprostował pierwsze informacje o Kodeksie ks. S. Biskupski, który stwierdził, iż M. Morawski mylnie podał, że zbiór K. Żórawskiego wyszedł po raz pierwszy w Poznaniu w 1869 r. w jednym tomie, a wydanie drugie, rozszerzone, ukazało się w trzech tomach w 1883 r. Badacz zaznaczył, iż nigdy nie było dwóch wydań: skróconego i rozszerzonego[9].

---

[7] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 69.

[8] *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones Synodorum Provincialium et Dioecesanarum Regni eiusdem ad summam collectae. Cum adnotationibus, declarationibus, et admonitionibus et additionibus ex Historia, Jure Ecclesiastico Universali et Jure Civili Regni*, Tomus I, Editit J. Stagraczyński, sacerdos poznaniensis. Posnaniae. Typis Augustini Schmaedicke MDCCCLXX.

[9] M. M o r a w s k i, *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*, Włocławek 1935, s. 114; B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 70-71.

W wydaniu pierwszego tomu pominięto nazwisko ks. Z. Chodyńskiego, który odegrał główną rolę w przygotowaniu kodyfikacji do druku. Jak zaznaczył S. Biskupski, fakt ów musiał wywołać niemiłe komentarze pod adresem poznańskich wydawców. Dlatego wkrótce tom wycofano ze sprzedaży, a przystąpiono do wydania zbioru w całości. Ukazał się on w trzech tomach w drukarni L. Leitgeberga w latach 1882-1883[10].

W dopisku do przedmowy zamieszczonym w pierwszym tomie drugiego wydania (obejmującym pierwszą księgę *Dekretałów*), ks. E. Likowski wyjaśnił, że 18 stronic wydania z 1869 r. zostało zniszczonych i że wszystkie uchwały wydrukowane w tym tomie minuskułą pochodzą od ks. Z. Chodyńskiego. W tomie drugim zamieścił notatkę, iż jego rola przy wydawaniu pierwszego tomu ograniczyła się do napisania przedmowy. W taki sposób ks. E. Likowski zrzucił z siebie odpowiedzialność za niefortunną publikację pierwszego tomu. Od drugiego tomu na karcie tytułowej umieszczano inny napis[11].

Po wielu latach ujawniono prawdę, iż zasługę opublikowania Kodeksu K. Żórawskiego, znajdującego się w zbiorach bibliotecznych misjonarzy, przypisuje się dwóm uczonym: ks. Z. Chodyńskiemu jako inspiratorowi publikacji i ks. E. Likowskiemu, który przygotowaną pracę ponownie przejrzał i poprawił, natomiast księża Stagraczyński, Zientkiewicz i Bażyński przyczynili się jedynie w sposób materialny do wydrukowania przygotowanego dzieła, a właściwie tylko tomu pierwszego.

Biskupski słusznie zauważa, iż jest sprawą niemiłą, że ani w pierwszym wydaniu jednego tylko tomu, ani w drugiej publikacji, już całościowej, poza wspomnianym dopiskiem E. Likowskiego w przedmowie[12], nie ma żadnej wzmianki o K. Żórawskim. Bezdyskusyjnie nazwisko autora powinno być umieszczone na karcie tytułowej. Nieznane są jednak przyczyny ani okoliczności zupełnego pominięcia zasług autorskich wybitnego kanonisty[13].

---

[10] Tomus I (complectens librum I Decretalium). Editio inovata Posnaniae. Sumptibus Jaroslai Leitgeber. MDCCCLXXXIII, por. B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 71.

[11] Na drugim tomie dodano już nazwisko Z. Chodyńskiego, por. Editae cura et studio Zenonis Chodyński, can. Cathedr. Vladislav., regentis et prof. sem. Epp. Clericalis ibidem et Eduardi Likowski, prael. dom. S. S., regentis et prof. sem. archiep. cleric. posnaniensis.

[12] „Autor operis, quod diu, nam centum circiter annos, manuscriptum latebat, quod inscribitur Decretales [...] Christophorus Żórawski, canonicus cracoviensis, kielcensis, varsaviensis, auditor et judex surrogatus Consistorii Primatialis Gnesnensis, dextella Celsissimi Principis Primatis Poniatowski fuisse fertur".

[13] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 72.

Należy ponadto zauważyć, iż nie uszanowano oryginalnego tytułu kodyfikacji Żórawskiego, który widniał na odpisie ks. Z. Chodyńskiego. Nie znalazł się on nawet we wstępie zredagowanym przez Likowskiego – nadano w nim *Kodeksowi* inną nazwę. Poza tym bez skrupułów z kodyfikacji usunięto całe fragmenty tekstu. Trudno zrozumieć przyczyny tak niedopuszczalnych działań wydawcy. Z powodu braku oryginalnego tekstu nie da się także ustalić rozmiarów dokonanych ingerencji[14].

2. POWSTANIE ZBIORU

Oryginał zbioru nie zachował się, toteż trudno podać dokładną datę jego powstania. W odpisach Z. Chodyńskiego drukowanych w Poznaniu nie zamieszczono wzmianki, kiedy dzieło K. Żórawskiego zostało ukończone. Należy przypuszczać, iż nie umieścił on na nim daty. A. Schlichting i W. Abraham, autorzy recenzji zamieszczonej w „Kwartalniku Historycznym”[15], stwierdzili, iż kodyfikacja pochodziła z drugiej połowy XVIII w. Biskup Adam Krasiński, który ją oglądał, odnotował, iż „pochodzi ona z okresu Stanisława Augusta”[16].

W celu określenia przybliżonej daty powstania Kodeksu Żórawskiego należy przywołać fakty z życia autora. Około 1767 r. Krzysztof Żórawski został kanonikiem warmińskim, przyjmując na siebie także obowiązek występowania w imieniu kapituły na posiedzeniach rządu Rzeczypospolitej z Fryderykiem II i obrony mieszkańców Warmii przed grasowaniem najeżdżających ją band pruskich. Taki stan trwał aż do września 1773 r., kiedy to Michał Poniatowski, zostawszy biskupem płockim, powołał K. Żórawskiego na sędziego i generalnego audytora w swej diecezji. Do 1785 r. Żórawski pozostawał na tym stanowisku. W tym czasie opublikował dzieło zatytułowane *Rozrządzenia*, bazując głównie na wcześniejszych uchwałach synodów prowincjonalnych i diecezjalnych. Pracując gorliwie dla potrzeb związanych z pełnioną funkcją z pewnością gromadził dokumenty rękopiśmienne i drukowane

[14] Ustalono np., że w księdze III (w tytule 35, art. 2 *De Monialibus*) usunięto na końcu rozdziału 31 dość obszerne (w odpisie Chodyńskiego 22 stronice) *Instructiones Generales pro Monialibus nonnullarum Dioecesium*.

[15] Por. „Kwartalnik Historyczny”, 1(1887), s. 297-298.

[16] K r a s i ń s k i, dz. cyt., s. 62-63.

uchwał synodalnych. Znał z pewnością prace ks. Szymona Starowolskiego[17] i biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego[18]. Na podstawie opinii S. Biskupskiego można suponować, iż w świadomości K. Żórawskiego zrodziła się myśl opracowania dokumentów synodalnych dla realizacji celów ogólnych i ofiarowania Kościołowi w Polsce nowoczesnej kodyfikacji polskiego prawa kościelnego, wzorowanej ściśle na *Dekretałach* Grzegorza IX. Miałaby ona prowadzić do uporządkowania spraw kościelnych w okresie destabilizacji politycznej kraju.

Żórawski był generalnym audytorem archidiecezji gnieźnieńskiej i szefem kancelarii prymasowskiej aż do śmierci Poniatowskiego, tj. do 1794 r. Najprawdopodobniej w tym czasie opracował *Codex*, a później dokonywał jego korekty.

W świetle prowadzonego rozumowania S. Biskupskiego o czasie powstania zbioru można wnioskować na podstawie dokumentów, na które powoływał się autor w swoim dziele. K. Żórawski uwzględnił ostatnie synody przedrozbiorowe i konstytucje papieskie oraz wyroki sądowe[19]. Pozostawiony w rękopisie zbiór nasuwa wniosek, iż był on regularnie uzupełniany. Stąd należy przyjąć, iż kodyfikacja powstała w ostatnich kilkunastu latach XVIII stulecia, ale autor uzupełniał ją aż do końca swego życia, tj. do 1808 r.

3. UKŁAD ZBIORU

Nowy system publikowania materiału prawnego, dotyczący układu, wprowadził w 1198 r. Bernard z Pawii, dzieląc treść materiału prawniczego na pięć ksiąg, te zaś na tytuły z odpowiednimi rubrykami, a tytuły na rozdziały (*capita*). W powstających od tej pory zbiorach prawa kościelnego, autentycz-

[17] *Epitome Conciliorum tam generalium quam particularium*, Romae 1653.

[18] *Conspectus novae collectionis legum ecclesiasticarum Poloniae (titulo Sinodicon Poloniae arthodoxae)* [...], Varsavie 1744.

[19] Por. synod żmudzki biskupa Antoniego Tyszkiewicza w Worniach z 1752 r., synod kijowski biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego w Żytomierzu z 1762 r., synod archidiecezjalny lwowski arcybiskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego z 1765 r. (t. II, s. 162). Ponadto powołał się na dokument poczajowski z 1767 r., konstytucję papieża Benedykta XIV *Super Familiam* (t. II, s. 303), na wyrok sądowy z 1776 r. w sprawie Szamocki przeciw proboszczowi ze Żbikowa (t. II, s. 67) oraz na pismo Tadeusza Czackiego, w którym uzasadnia on własny pogląd na podatek dziesiętny (t. II, s. 68), por. B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 74-75.

nych i prywatnych, przyjmuje się ten podział na pięć części, zwanych księgami, ujęty przez glosatorów w znany heksametr: *Judex*, *judicium*, *clerus*, *connubia*, *crimen*. Pierwszy zbiór prawa powszechnego, autentyczny, ekskluzywny i jedyny, zawarty jest w kodyfikacji papieża Grzegorza IX, ogłoszonej w bulli *Rex pacificus* w 1234 r. Znana jest ona pod nazwą *Decretales* Gregorii IX, weszła w skład *Corpus Iuris Canonici* z 1582 r.[20]

Kodyfikacja K. Żórawskiego opiera się na zbiorze Jana Wężyka. Pod względem metodologicznym i systematycznym materiału przewyższa wszystkie zbiory prawa kościelnego wydane wcześniej w Polsce, gdyż stara się dokładnie dostosować do podziału zawartego w *Dekretałach* Grzegorza IX. W partykularnym prawie polskim nie zawsze znajdowała się dostateczna ilość materiału ustawodawczego i stąd w kodyfikacji K. Żórawskiego pominięto niektóre tytuły z *Dekretałów*.

W opracowaniu Kodeksu K. Żórawski sporządził dokładne zestawienie porównawcze poszczególnych ksiąg[21]. Trzymał się ściśle układu *Dekretałów* Grzegorza IX, stosując dokładnie tę samą liczbę ksiąg oraz zachowując ich podział na tytuły i rozdziały, przez co upodobnił swój zbiór do urzędowej kodyfikacji Kościoła powszechnego. Ponadto starał się utrzymać, z małymi wyjątkami w księdze drugiej, czwartej i piątej, tyle samo tytułów, ile było w *Dekretałach*. W przypadku braku materiału prawnego pozostawiał wolne rubryki[22]. Nawet w miejscach, gdzie brakowało polskiego prawa, utrzymywał rubryki tytułów, choć z konieczności musiał opuścić rozdziały, w których zawarto materiał ustawodawczy Kościoła powszechnego bądź partykularny polski.

Na podstawie Kodeksu K. Żórawskiego można się łatwo zorientować, jakie potrzeby miał Kościół w Polsce, i poznać, jakie zagadnienia, ujmowane normatywnie w Kościele powszechnym, nie znalazły oddźwięku na gruncie polskiego Kościoła partykularnego.

Kodyfikacja kościelnego prawa polskiego sporządzona przez kanonika K. Żórawskiego wyróżnia się od poprzednich zbiorów polskich zwłaszcza pod względem układu i systematyki. Była to ostatnia kodyfikacja polskiego prawa kościelnego w Polsce przedrozbiorowej.

---

[20] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 75-76; *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. I, cz. 1, [w:] *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, red. P. Hemperek, W. Góralski, Lublin 1995, s. 98-99.

[21] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 78-83.

[22] W *Dekretałach* jest 185 tytułów, a u K. Żórawskiego 170. W 46 przypadkach są rubryki tytułów, lecz bez podziału na rozdziały. Por. B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 83.

4. TREŚĆ KODEKSU

W skład zbioru Żórawskiego wchodzą w większości uchwały synodów prowincjonalnych prowincji gnieźnieńskiej, które były w Polsce przedrozbiorowej równoznaczne z uchwałami synodów prymacjalnych[23], ponadto uchwały synodów diecezjalnych, których nie uwzględniały dotychczasowe zbiory, listy pasterskie niektórych biskupów, a z ustawodawstwa świeckiego – niektóre edykty królewskie i konstytucje sejmowe[24].

Autor kodyfikacji w znacznym stopniu oparł się na kodyfikacji arcybiskupa J. Wężyka z 1628 r., ale uwzględnił większą niż on liczbę synodów prowincji gnieźnieńskiej. Za podstawę do sporządzenia własnego zbioru przyjął kodyfikację J. Wężyka, która tylko nieznacznie różni się od zbioru biskupa S. Karnkowskiego i powtarza za nim wiele błędów[25]. Przytaczając uchwały synodów prowincjonalnych za Wężykiem Żórawski powtórzył te same błędy, jedynie niektóre z nich korygując. Widocznie sprawdzał uchwały kodyfikacji z 1628 r. i niekiedy porównywał je z oryginalnymi statutami synodalnymi[26].

---

[23] Kodeks K. Żórawskiego uwzględnił następujące synody prowincjonalne: 1. synod łęczycki arcybiskupa Jana Sprowy z 1459 r.; 2. synody Jana Łaskiego w Piotrkowie w 1510 i 1511 r., w Łęczycy z 1512 r., w Piotrkowie z 1520 r., w Łęczycy z 1522, 1523, 1527 r., w Piotrkowie z 1530; 3. synod arcybiskupa Macieja Drzewickiego w Piotrkowie z 1532 r.; 4. dwa synody arcybiskupa Andrzeja Krzyckiego w Łęczycy, z 1534 i 1537 r.; 5. synod arcybiskupa Jana Latalskiego w Piotrkowie z 1539 r.; 6. dwa synody arcybiskupa Piotra Gamrata w Piotrkowie z 1542 i 1544 r.; 7. pięć synodów arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego – w Łęczycy z 1547 r., w Piotrkowie z 1551 i 1554 r., w Łowiczu z 1556 r. i w Piotrkowie z 1557 r.; 8. synod arcybiskupa Jana Przerębskiego w Warszawie z 1561 r.; 9. synod prowincjonalny arcybiskupa Pawła Tarły we Lwowie z 1564 r.; 10. synod arcybiskupa Jakuba Uchańskiego w Piotrkowie z 1577 r.; 11. synod arcybiskupa Stanisława Karnkowskiego w Piotrkowie z 1589 r.; 12. synod arcybiskupa Bernarda Maciejowskiego w Piotrkowie z 1607 r.; 13. synod arcybiskupa Wawrzyńca Gembickiego w Piotrkowie z 1621 r.; 14. dwa synody arcybiskupa Jana Wężyka – w Piotrkowie z 1628 r. i w Warszawie z 1634 r.; 15. synod arcybiskupa Macieja Łubieńskiego w Warszawie z 1643 r.; 16. synod prowincjonalny arcybiskupa Leona Kiszki obrządku greckokatolickiego w Zamościu z 1720 r.

[24] A. S c h l i c h t i n g, *O zbiorze ustaw synodalnych polskich Żórawskiego*, „Biblioteka Warszawska", nr 1(1886), s. 69-70; M o r a w s k i, dz. cyt.

[25] Zestawiając kodyfikację S. Karnkowskiego ze zbiorem J. Wężyka, S. Biskupski na s. 87 wymienia liczne błędy.

[26] Egzemplifikując pracę kodyfikacyjną K. Żórawskiego można przytoczyć rozdz. i, tyt. XVIII *De locato et conducto* księgi III, w którym błąd S. Karnkowskiego i J. Wężyka poprawił on na *Provincialis an. 1532*, por. *Decretales Summorum Pontificum*, t. II, s. 178.

Kodyfikacja K. Żórawskiego pod względem stopnia wykorzystania materiału prawodawczego synodów prowincjonalnych przewyższa kodyfikację J. Wężyka (Wężyk uwzględnia tylko 18 synodów, a Żórawski 30).

Z uwagi na brak wyczerpującego opracowania i krytycznego spisu wszystkich synodów prowincjonalnych odprawionych w Polsce przedrozbiorowej trudno ustalić, w jakim zakresie zostały one wykorzystane. W spisie sporządzonym przez A. Kakowskiego w kodyfikacji K. Żórawskiego brak 25 synodów, z których nie wszystkie są potwierdzone[27]. Inne synody podane w zbiorze K. Żórawskiego, jak np. piotrkowski z 1554 r., były raczej kongregacjami synodalnymi, a nie synodami w ścisłym tego słowa znaczeniu[28].

Brak ścisłości w klasyfikacji materiału prawnego umniejsza wartość całego zbioru. Na usprawiedliwienie autora należy dodać, że ustawodawstwo synodalne w osiemnastym stuleciu było niekompletne, nie było także kodyfikacji lub synodyku polskiego, wskutek czego ustalenie wyczerpującego spisu synodów prowincjonalnych było utrudnione, jeśli nie wręcz niemożliwe[29].

Synody diecezjalne cytowane w kodyfikacji miały pierwszorzędne znaczenie dla kultury prawniczej w okresie Polski przedrozbiorowej. Stąd uzasadnienia płyną nie tylko z uchwał synodów prowincjonalnych, lecz i diecezjalnych. Powstał w ten sposób możliwie pełny obraz religijno-społeczny ówczesnego życia Kościoła[30].

---

[27] *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 37-38, s. 318.

[28] Por. B. Ulanowski (*Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, s. 119) napisał, iż „et alliis ex post novissime in congregatione petricoviensi de anno 1554 die septima mensis novembris [...]".

[29] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 85-88.

[30] Zbiór K. Żórawskiego wykorzystał przy kodyfikacji następujące synody diecezjalne: 1. diecezji chełmińskiej z r. 1583, 1605, 1641, 1745 (brak jedynie synodu z 1619 r.); 2. diecezji chełmskiej z r. 1604, 1624, 1694, 1717 (brak synodów z r. 1607, 1644 i 1676); 3. archidiecezji gnieźnieńskiej z r. 1593, 1602, 1612, 1620, 1628, 1720 (brak synodów z 1512, 1643 i 1647 r.); 4. diecezji inflanckiej z r. 1611; 5. diecezji kijowskiej z r. 1762; 6. diecezji krakowskiej z r. 1593, 1601, 1607, 1612, 1621, 1643, 1711 (brak synodów z 1509, 1594, 1634 r.); 7. archidiecezji lwowskiej z 1765 r. (brak synodów z 1583, 1593 i 1641 r.); 8. diecezji łuckiej z r. 1580, 1597, 1607, 1621, 1641, 1684, 1726 (brak synodów z 1519, 1589 i 1628 r.); 9. diecezji płockiej z r. 1632, 1643, 1698, 1733 (brak synodów z 1586, 1589, 1593, 1603 i 1608 r.); 10. diecezji poznańskiej z r. 1564, 1621, 1642, 1689, 1720 (brak synodów z 1578, 1594, 1607, 1608, 1622, 1628, 1632, 1737 i 1738 r.); 11. diecezji przemyskiej z r. 1541, 1621, 1641 i 1723 (brak synodów z 1554, 1634 i 1636 r.); 12. diecezji warmińskiej z r. 1497, 1565, 1575, 1577, 1582, 1610, 1623, i 1726 (brak synodów z 1594 i 1628 r.); 13. diecezji wileńskiej z r. 1602, 1633, 1685, 1717, 1744 (brak synodów z 1527, 1582, 1613, 1623, 1635 i 1669 r.); 14. diecezji włocławskiej z r. 1568, 1586, 1589, 1607, 1617, 1620, 1622, 1634 i 1641 (brak synodów

Kodyfikacja K. Żórawskiego przewyższa zbiór J. Wężyka pod względem systematyki prawnej, układu treści, pod względem rzeczowym i objętości materiału.

Oprócz ustawodawstwa diecezjalnego Kościoła łacińskiego K. Żórawski uwzględnił systematycznie prawo Kościoła wschodniego na ziemiach polskich. W zakończeniu tytułów zestawił uchwały dotyczące obrządku greckokatolickiego pod rubryką *Pro Ecclesia Ruthena*.

Z zestawienia synodów diecezjalnych wynika, iż autor nie podał pełnego spisu synodów diecezjalnych z XVI, XVII i XVIII stulecia. Nie stworzył także pełnego zestawienia prawa partykularnego doby przedrozbiorowej. Dokonana przezeń kodyfikacja polskiego prawa kościelnego stanowi jednak znaczny wkład do literatury historycznoprawnej. Również współcześni badacze nie potrafią podać dokładnych zestawień synodów z powodu braku potrzebnych źródeł i zaginionych tekstów ustaw synodalnych. Kodyfikator powołał się na ustawodawstwo diecezji chełmińskiej, chełmskiej, gnieźnieńskiej, inflanckiej, kijowskiej, krakowskiej, lwowskiej, łuckiej, płockiej, poznańskiej, przemyskiej, warmińskiej, wileńskiej, włocławskiej i żmudzkiej. Nie uwzględnił diecezji smoleńskiej, której synody wymienia dopiero J. Sawicki, choć S. Kakowski napisał, iż w tej diecezji synodów nie odprawiono[31]. Podobnie nie wymieniono diecezji kamienieckiej. Zastanawia, dlaczego K. Żurawski sporządzając spis uchwał synodalnych, nie wymienił diecezji wrocławskiej, pozostającej w granicach metropolii gnieźnieńskiej, w której odprawiono wiele synodów. Uchwały tych synodów drukowano lub pozostawiono w rękopisach[32].

Z zestawienia sporządzonego przez S. Biskupskiego wynika, iż K. Żurawski podał 4837 uchwał synodalnych. Z. Chodyński dodał uchwały 24 brakujących synodów diecezji włocławskiej i gnieźnieńskiej, a E. Likowski 116 uchwał z kongregacji dekanalnych odprawionych w latach 1866-1872[33].

Kodyfikacja K. Żórawskiego uwzględnia także inne źródła prawa, przytaczając liczne dokumenty prawne, mające ścisły związek z kościelnym prawem polskim[34]. Ponadto K. Żórawski przytoczył ze źródła prawa powszechnego

---

z 1578, 1589 (drugi), 1612 i 1628 r.); 15. diecezji żmudzkiej z r. 1636, 1639, 1643, 1647 i 1752 (brak synodów z 1577 i 1651 r.).

[31] Por. A. K a k o w s k i, *Synody Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 37-38, Warszawa 1913, s. 324.

[32] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 94-95.

[33] Tamże, s. 95-96.

[34] W kodyfikacji zostały wykorzystane następujące dokumenty: 1. Konstytucja papieża

uchwały Soboru Trydenckiego, postanowienia Pontyfikału Rzymskiego oraz akta Stolicy Apostolskiej zawarte w bullariach Cherubiniego[35].

Autor zbioru znakomicie orientował się w klasycznych pozycjach literatury kanonicznej, cytował je w kodyfikacji[36], wyjaśniał poszczególne ustawy synodalne. Przy redagowaniu kodyfikacji korzystał z dorobku polskich kanonistów[37].

Kanonik K. Żurawski odwoływał się często do polskiego prawa państwowego i przytaczał krótsze lub dłuższe cytaty z *Volumina legum*, o ile stanowiły one obowiązujące normy w zakresie prawa kościelnego. Sięgał do dorobku prawników prawa polskiego[38].

Niektóre listy pasterskie, m.in. znany list pasterski kardynała Bernarda Maciejowskiego, uchodzący za podręcznik teologii pastoralnej, cieszący się powagą kanonistów i duszpasterzy we wszystkich diecezjach polskich, traktuje na równi z uchwałami synodalnymi[39].

Aleksandra II (1180); 2. Aleksandra IV (1257); 3. Jana XXIII (1410-1417); 4. Kaliksta VI (1458); 5. Sykstusa IV (1471-1484); 6. Juliusza II (1507); 7. Leona X (1513 *Etsi ex debito*, 1515 *Pro excellenti* oraz bulla dla diecezji polskich *Sacrosanctae Universalis Ecclesiae*; 8. Klemensa VII (1525 *Quanta Ecclesiae*; 9. Sykstusa V *Pastoralis Nostra sollicitudo*; 10. Klemensa VIII (1695 *Magnus Dominus*, 1596 *Decet Romanum*; 11. Pawła V (1615 *In supremo* i 1619 *Debitum pastorale*; 12. Grzegorza XV; 13. Urbana VIII; 14. Innocentego XI; 15. Klemensa XI; 16. Benedykta XIII; 17. Benedykta XIV (*De synodo dioecesana*, 1741 *Saepe Romanorum*, 1742 *Romana Ecclesiae*, 1744 *Statuta Romana pro ordine divi Basilii*, 1748 *Si datam fidem*); 18. Piusa VI (1775 *Paternae caritatis*).

[35] Por. *Bullarium sive collectio diversarum constitutionum multorum Pontificum a Gregorio VII (1078-1085) usque ad Gregorium XIII (1585-1590)*, Romae 1586, Cocquelines'a (Magnum Bullarium Romanum, Romae 1733-1762), papieża Benedykta XIV (Bullarium Benedicti XIV, Romae 1746 sq.).

[36] Cytowani autorzy to: Barbosa, Fagnanus, Vasquez, Suarez, van Espen, Pichler, Ferraris, Lambertinus (późniejszy papież Benedykt XIV).

[37] Należą do nich: Janidłowski (*Processus iudiciarius ad praxim fori spiritualis Regni Poloniae conscriptus*, 1604), Grodzicki (*Pax religiosa*), Lipski (*Decas quaestionum publicarum regni, in quibus ecclesiastica iura et immunitates ecclesiastici status elucidantur*, Posnaniae 1626), Piasecki (*Praxis episcopalis et ecclesiastica omnia et singula officium potestatemque episcopi concernentia complectens*, 1611).

[38] Autor powołał się na Herburta (*Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, 1570), Zalaszowskiego (*Jus Regni Poloniae*, 2 tomy), Smogoleckiego (o exorbitancyach), Gliszczyńskiego (*Compendium ex statutis et constitutionibus Regni Poloniae*, 1754), Lengnicha (*Jus Regni Poloniae*, 2 tomy, 1742-1756).

[39] B. M a c i e j o w s k i, *Epistola pastoralis ad parochos*, [w:] *Synodus Provincialis, Gnesnensis provinciae*: sub [...] D. Joanne Wężyk, [...] Archiepiscopo Gnesnensi, [...] Petricoviae Anno Dni, Millesimo, Sexcentesimo, Vigesimo octavo, Die vigesima secunda, Mensis

W badaniach S. Biskupskiego pojawiło się pewnego rodzaju wyjaśnienie dotyczące zarzutu postawionego przez S. Kutrzebę[40]. Podał on bezkrytycznie opinię, iż deklaracja galikańska z 1682 r. nie była nigdy źródłem prawa kościelnego, obowiązującego w Polsce. S. Biskupski wyjaśnił, iż jest to nieporozumienie. W kodyfikacji, w księdze I, w tytule *De Summa trinitate et fide catholica*, znajduje się rozdział zatytułowany *Judicium Papae in quaestionibus fidei est irreformabile*. Stąd S. Biskupski stwierdził, iż rubrykę tę potwierdza uchwała synodu łuckiego z 1684 r., z którego zacytowano statut[41]. Autor podał cztery propozycje galikańskie kleru francuskiego i edykt królewski Ludwika XIV. Zarówno propozycje, jak i edykt zostały potępione przez Aleksandra VIII w brewe z 4 sierpnia 1690 r. Stąd S. Biskupski w publikacji stwierdził, iż S. Kutrzeba, nie zapoznawszy się dokładnie z całym rozdziałem, wnioskował zamieszczenie, jako źródła kościelnego prawa polskiego, deklaracji galikańskiej w kodyfikacji[42].

Konkludując należy stwierdzić, iż materiał zebrany w kodyfikacji K. Żórawskiego jest wyjątkowo bogaty. Potwierdza kompetencje autora, jego patriotyzm, umiłowanie badawcze i żywy kontakt z literaturą teologiczno-kanoniczną polską i międzynarodową. Ponadto zbiór potwierdza, iż autor dążył do wprowadzenia innowacji do kościelnego prawa polskiego w okresie przedrozbiorowym. Zawarty w zbiorze materiał prawa kościelnego jest odzwierciedleniem życia religijnego, intelektualnego, politycznego i obyczajowego Polski w XVIII stuleciu. Zbiór K. Żórawskiego ma duże znaczenie dla kanonistyki, dla badaczy historii kultury i kościelnego prawa polskiego[43].

Maij, celebrata. Cracoviae In Officina Andreae Petricovij, S. R. M. Typographi. M. DC. XLI, por. B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 96-97.

[40] Por. *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. II, s. 120.

[41] Por. „Sancta Synodus audiens periculosam illam ex ratione status politici quibusdam in locis repullare doctrinam, qua judicium Papae non esse irreformabiile asseritur". Stąd właśnie wziął się błąd w nauczaniu, o którym zakomunikowano uczestnikom synodu: aures Luceoriensem vult esse clausa in perpetuum, statuens prae sentis Synodi vigore, ut nemo seu publice seu privatim communicare supramemoratam doctrinam praesumat. Otóż autor kodyfikacji wyjaśnił, iż „memorata Synodus manifeste in mente habuit Propositiones a Clero Gallicano in Conventu Generali an. 1682 declaratus et a S. Sede damnatas quae hic sequantur", por. *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae*, t. I, s. 10-11.

[42] B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 98.

[43] Tamże, s. 98-99.

5. WARTOŚĆ KODYFIKACJI

Wartość kodyfikacji zależy od dokładności przytaczanych źródeł prawnych. W zbiorach prywatnych każda ustawa, która jest autentyczna i pochodzi od prawodawcy, nabiera mocy prawnej. Dostępna publikacja przygotowana do druku ma korekty wybitnych uczonych: Z. Chodyńskiego i E. Likowskiego. Kanonista i historyk dysponowali bardzo dobrym warsztatem naukowym. Porównując materiał prawny zawarty w zbiorze z uchwałami prowincjonalnymi i diecezjalnymi można stwierdzić, iż większość statutów zawartych w zbiorze J. Wężyka została dokładnie przytoczona w dziele K. Żórawskiego. Tylko w nielicznych miejscach, ze względu na powstałe okoliczności, uchwały synodalne zostały podzielone na rozdziały na wzór ustaw papieża Grzegorza IX, wskutek czego zmieniony został szyk zdań i wyrazów, a także przedmiot na podmiot, i dodano orzeczenie. Nie zmieniono jednak znaczenia i treści uchwał. Opuszczając niektóre fragmenty, nadano tekstowi bardziej jednolity i zwarty charakter norm ściśle prawnych.

Z zestawienia sporządzonego przez S. Biskupskiego wynika, iż autor kodyfikacji bardzo dokładnie powoływał się na materiał źródłowy. Wiernie przytaczał cytaty z poszczególnych uchwał synodów diecezjalnych, nie pomijał istotnej treści oryginału. Opuszczał jedynie pewne zwroty lub pojedyncze słowa, biorąc pod uwagę charakter dzieła, które planował jako kodyfikację kościelnego prawa polskiego. Redagował ją w układzie systematycznym, pomijał szeroką motywację teologiczno-ascetyczną[44].

6. CHARAKTERYSTYKA ZBIORU

Krzysztof Żórawski opracował kościelne prawo polskie na podstawie zbioru J. Wężyka i dostępnych statutów synodów diecezjalnych, które odpowiednio podzielił, aby znalazły właściwe miejsce w ramach ustalonych tytułów i rozdziałów, według podziału *Dekretałów* papieża Grzegorza IX z 1234 r., kodyfikacji prawnej na owe czasy najdoskonalszej. Ocena zbioru Żórawskie-

[44] S. Biskupski zestawił niektóre przepisy prawne z kodyfikacji J. Wężyka z kodeksem K. Żórawskiego, który wykorzystał synody prowincjonalne i ustawodawstwo diecezjalne, por. B i s k u p s k i, dz. cyt., s. 99-110.

go jest inna z punktu widzenia historycznego, a inna na płaszczyźnie prawodawstwa.

S. Biskupski w badaniu zbioru zaprzecza obniżaniu wartości zbioru podanej przez W. Abrahama i S. Kutrzebę. W. Abraham w recenzji rozprawy A. Schlichtinga położył nacisk na charakter praktyczny zbioru, podkreślając trudności w poznaniu obowiązującego kościelnego prawa polskiego w XVIII w. i całokształtu ustawodawstwa w ujęciu historycznym. S. Kutrzeba podtrzymał zarzuty W. Abrahama, a ponadto podważył krytyczny zmysł Żórawskiego, motywując własne zdanie wciągnięciem na listę źródeł prawa obowiązującego w Polsce deklarację galikańską z 1682 r., obaloną w badaniach historycznoprawnych przez S. Biskupskiego[45].

Należy zaznaczyć, iż kodyfikacja K. Żórawskiego jest zbiorem prywatnym. Nigdy nie była przyjęta oficjalnie przez Kościół w Polsce. Jak zaznaczył S. Biskupski, najprawdopodobniej Żórawski nie starał się o zatwierdzenie swej pracy przez hierarchię Kościoła polskiego i Stolicę Apostolską. Jego dzieło pozostało w rękopisie i w zapomnieniu leżało około stu lat. Powstało w czasie, gdy kraj pogrążony był w chaosie, nie było uporządkowanego systemu prawa. Wtedy właśnie Stanisław Konarski zapoczątkował *Volumina legum*, Andrzej Zamoyski opracował *Zbiór praw sądowych*, a Sejm Czteroletni zatwierdził *Konstytucję 3 Maja*. Obok tych dokonań na polu prawa świeckiego K. Żórawski kodyfikował także kościelne prawo polskie.

S. Biskupski stwierdził, iż zbiór Żórawskiego pod względem systematyki, układu i bogactwa treści prawnej stoi wyżej od zbioru J. Wężyka. Obejmuje on ustawodawstwo synodalne całej Polski, uwzględnia synody diecezjalne i ważniejsze listy pasterskie, oddaje więc możliwie pełny obraz życia religijnego, moralnego i społecznego Polski przedrozbiorowej. Autentyczne dokumenty prawne ukazują sytuację Kościoła i narodu pełniej aniżeli ówczesna literatura historyczna. Kodyfikacja stała się pierwszorzędnym materiałem do poznania źródeł kościelnego prawa polskiego i dziejów kultury narodu. Większość oryginalnych dokumentów prawnych, uchwał synodów diecezjalnych i prowincjonalnych zaginęła, tak więc kodyfikacja kanonika K. Żórawskiego stanowi obecnie podstawę studiów nad dziejami prawa polskiego w ogólności, a prawa kościelnego w szczególności, jest punktem wyjścia w badaniach naukowych w zakresie historii źródeł kościelnego prawa polskiego na uniwersytetach i w seminariach duchownych, a także opisu historycznego rozwoju wszystkich instytucji prawa kościelnego w Polsce.

[45] Tamże, s. 112.

ZAKOŃCZENIE

Kodeks Krzysztofa Żórawskiego (1738-1808) został opublikowany w trzech tomach w Poznaniu w latach 1881-1883. Obok statutów licznych synodów prowincjonalnych zawiera konstytucje papieskie, wydane dla Polski, a także postanowienia synodalne poszczególnych diecezji i listy pasterskie biskupów o charakterze prawnym. Zbiór ten nie miał powagi urzędowej. Podane w nim przepisy prawne obowiązywały w zależności od wykorzystanych źródeł prawnych zatwierdzonych urzędowo. Kodeks Żórawskiego zerwał z tradycją arcybiskupa Stanisława Karnkowskiego i arcybiskupa Jana Wężyka, przywrócił podział na pięć ksiąg według dawnego wzoru *Dekretałów* papieża Grzegorza IX. Zakres przytoczonego w nim materiału prawnego jest bardziej obszerny niż w poprzednich zbiorach, gdyż uwzględnia przepisy aż do czasów utraty niepodległości Polski, nie pomija ustawodawstwa prowincji lwowskiej. Pod względem systematyki, układu i treści prawnej stoi wyżej od urzędowego zbioru J. Wężyka. Ponieważ obejmuje ustawodawstwo synodalne całej Polski i poszczególnych diecezji, a także uwzględnia ważniejsze listy pasterskie, daje świadectwo życia religijnego, moralnego i społecznego Polski przedrozbiorowej. Autentyczne dokumenty prawne podają dokładniejsze informacje aniżeli bogata literatura owych czasów, zwłaszcza pamiętnikarska, stanowi więc cenny materiał do poznania nie tylko źródeł kościelnego prawa w Polsce, ale i dziejów kultury narodowej[46].

Oceniając zasługi K. Żórawskiego jako kanonisty, jego patriotyzm i głęboką religijność, S. Biskupski zaliczył go do najwybitniejszych mężów epoki stanisławowskiej. Zwrócił uwagę na fakt, że Żórawski w rozporządzeniu testamentalnym majątek zaoszczędzony z dochodów beneficjalnych przeznaczył na liczne pobożne dzieła, m.in. na szpitale i kościoły. Podkreślił, iż miał on rzadkie u prawników zrozumienie ducha prawa kościelnego. Był człowiekiem, o którym należy pisać i dawać za wzór godny naśladowania[47].

[46] Por. I. S u b e r a, *Synody*, s. 141.

[47] B i s k u p s k i, *Krzysztof Żórawski*, s. 113.

THE CODE OF KRZYSZTOF ŻÓRAWSKI

S u m m a r y

The article entitled The Code of Krzysztof Żórawski depicts the publication, layout, legal value and characterisation of the private collection of the canon K. Żórawski edited by two canon lawyers Stanisław Chodyński and Edward Likowski. The collection was organised into five books, according to the pattern laid down by Pope Gregory IX's *Decretals* of 1234. It takes into account a vast legal material of the two church provinces ordered in a systematic way.

Moreover, it shows the situation of the Church and the nation against the background of authentic legal documents, using the then sources and historical literature. The codification of the can. Krzysztof Żórawski is a very good study of the church sources of the Polish law and the history of the nation. The code can be treated as a basis of the studies on the history of the church and Polish law.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Kodeks Krzysztofa Żórawskiego, ustawodawstwo partykularne.

Key words: The Code of Krzysztof Żórawski, particular legislature.